

Havas István: A MAGYAR FIÚ

I.

Az 1704. esztendő őszen Rákóczi Ferenc hadai már sok diadalt nyertek a labancok felett. Különösen Magyarország északi részén esett egyik vár a másik után kuruc kézre.

Ennek az esztendőnek egy napfényes késő őszi délutánján piros arcú, csillogó szemű fiúk csapata lépkedett kifelé hírneves Bazin városa egyik kapuján. Keményen, peckesen rakták a lábukat a földre, büszkén, délcegen haladtak ki a mezőre, egyszerre dobbant a lábuk, a szívük is. Valamennyinek fakard az oldalán, fapuska a vállán.

Az őr, aki a kapunál vigyázott, jó kedvvel kérdezte tőlük:

– Hová, hová, vitéz kurucok?

– Megyünk a csatába, – szólt a vezér, Gergő Pali.

Az útszéli katángkóró kék virága bólingatott feljűk:

– Hová, hová, vitéz kurucok?

– Megyünk a csatába, Rákóczi táborába.

Csiripoló, zajos verebek csoportja ült az út menti fákon. Egyszerre csak szemükbe tűnik az ifjú csapat. Elhallgat valamennyi, csak egy öreg, sánta veréb csiripolta:

– Hová, hová, vitéz kurucok?

– Megyünk a csatába, Rákóczi táborába.

Mentek is volna bizony, de kicsinyek voltak még ahhoz, hogy igazi kardot forgathassanak. Addig is, míg megnőnek, fakarddal, fapuskával gyakorolták a harci mesterséget. Abból állt akkor a világ szép Magyarországon! Itt küzdöttek a török ellen, ott a labanc ellen! Ez is, az is föl akarta falni a magyart. A fiúk rágyújtottak egy szép tábori dalra, amit akkoriban országszerte daloltak:

*Te vagy a legény, Tyukodi pajtás,
Nem olyan, mint más, – mint Kuczug Balázs!
Teremjen hát országunkban jó bor, áldomás...
Nem egy fillér, – de két tallér kell ide, pajtás!*

*Szegény legénynek olcsó a vére
Két-három fillér egy napra bére;
Azt sem tudja elkölteni, mégis végtére
Két pogány közt egy hazáért omlik a vére!*

Az őszi napsugár még elég vidáman mosolygott a bazini mezőkre. Virág ugyan nem igen díszlett már a mezőn, legfeljebb egy-egy kései kikerics piroslott itt-ott a réteken. Az erdőkön is sárga haraszt zörgött már a letarolt fák alatt. De, hogy a bazini fiúk nagy csapata egyszerre ellepte a mezőt, mintha csak tavasszá vált volna ott a föld: piros, fehér virággal teliszórva.

Majdnem abban a pillanatban a szomszéd Czajla nevű faluból is odaértek a fiúk, ugyanolyan csapat, ugyanolyan fakarddal és puskával, mint ezek.

A két csapat szembe helyezkedett egymással, kivonták kardjaikat és illedelmesen köszöntötték egymást. A vezérek pedig egymás elé siettek, és kezet fogtak. Hatalmas, izmos két fiú volt a bazini és a czajlai fiúk vezére. Az előbbit Gergő Palinak, az utóbbit Kopogi Gyurkának hívták.

Azt mondja ez az utóbbi:

– No, Gergő Pali, vedd elő a libertást, hadd kongassuk!

A libertás kuruc pénz volt, Rákóczi Ferenc verte rézből; az egyik oldalára ez a latin mondás volt írva: PRO LIBERTATE. Ami magyarul azt jelenti, hogy: a szabadságért. Nem pengett olyan szépen, mint az ezüst pengő, azért tréfásan kongónak is nevezték. De ha réz is volt, szeretettel fogadták a jó magyarok a kongó kuruc pénzt, mert Rákóczi verette, akit az Isten küldött, hogy visszaszerezze a magyar szabadságát. Labanc lett volna az, aki nem fogadta volna el.

A csapatok sorsát, hogy melyik legyen a kuruc és melyik a labanc, ez a libertás döntötte el mindig. Gergő Pali azt az oldalát mondta magáénak, amelyiken a libertás volt írva, Kopogi Gyurka pedig a másikat, amelyen a Mária képe volt kivésve. Aztán feldobták a levegőbe, hogyha a libertás a földre esik: kinek a lapja marad fölül. Mert az lesz a vezérek közül a Rákóczi; a másik, akinek a lapja alul marad, az pedig a Heiszter nevet viseli. Nagy szó volt az, mert ki akart lenni közülük labanc vezér: Heiszter! Mindez a libertás pörgésén múlt.

Gergő Pali feldobta a pénzt. Pörgött-forgott, csillogott-villogott a napfényes levegőben s egyszerre kongva lehullt a földre. Nem volt szabad hozzányúlni senkinek sem, míg jól meg nem nézték, hogy melyiknek a lapja van fölül.

Szépen, szabályosan feküdt a földön a libertás, a Máriás lappal fölfelé. Kopogi Gyurka ragyogó arccal rohant a czajlai fiúk közé.

– Mi vagyunk a kurucok, fiúk!

– Éljen Rákóczi! – szólt a rivalgó válasz innen.

Gergő Pali nem örült, hogy a Heiszter nevet kell viselnie, csapata sem ujjongott a labanc névért, hiszen szívükből gyűlölték ezt a nevet, de a megegyezés, az adott szó szent volt előttük, viselték tehát békével. Majd másképpen is fordul még a libertás. Lesznek még ők is kurucok ezen a mezőn – gondolták magukban – talán már holnap is! Addig is állabancnak kellett lennie a becsületes kurucszívnek. No de Bazin városának a becsületét ebben az állapotban is meg kellett meneteniök, nehogy a czajlaiak elbizakodjanak.

Azok a nagy, vastag bazini falak, melyek kétszáz esztendővel ezelőtt nézték ezt a háborúsdit, még most is állanak. Komolyan tekintenek most is a mezőkre le, mint akkor. De más fiúkat, más embereket, más időket látnak, mint amilyen a kurucvilág volt. Csendesen szántja földjét a jó szántóvető, fölötte dalba kezd a pacsirta, mire amaz is dalra gyűjt a munkája mellett. A nagy, vastag falak pedig álomba merülnek és hallják a fiúk próba-háborúját talán még most is!

– Rajta, rajta! – kiált a sok fiú és küzd, vív.

A két vezér is szemben találja egymást. Fakardjaik csak úgy csattognak, piff, paff! Egyik kard felfogja a másik ütését. Rákóczi és Heiszter! Két név. Amazt a szabadság eszméje, a reménység, a lelkesedés teszi fényessé nemzetünk történetében, emezt a gyűlölet sötétíti el.

– Rajta, rajta – küzd, vív a két gyermekvezér.

Baj, baj! Biz az sokszor esik a világon, ott is, ahol nem várják, ahol nem is akarják.

A bazini mezőn, abban a híres-neves gyermek-háborúban megesett ott is.

Azt mondja Gyurka: a Rákóczi, Gerő Palinak tréfásan:

– No, Heiszter, most megretírsz ám. Mégy labanc-hazádba vissza!... És csattog a fakard: piff, paff!

Gerő Pali pedig azt felelte:

– Azért nem vagyok én Heiszter, vigyázz, kurucul vívok!... És az ő kardja is csattogott: piff, paff!

De a fakardok csattogását egyszerre túlharsogta egy éles, fájdalmas sikoltás. A fiúk ösztönszerűen visszahúzták a kardjukat, elhallgatott a harci zaj. A nagy csendben csak a fájdalmas sikoltás ismétlődött. Odasiettek valahányan. Bizony visszafutott a vér piros arcaikból a szívükbe, elsápadtak azon, amit láttak. Kopogti Gyurka, aki Rákóczi volt a háborúsdiban, véres arccal állt előttük: lábánál törötten hevert szép fakardja. Keservesen jajgatott, sírt. Nagy baj érte, nem csoda. Gergő Pali a heves harcban megfélekedett arról, hogy csak játszanak, s egy pillanatban oly erősen sújtott ellenfelére, hogy annak a fakardja eltörött s a Pali kardjának a hegye egyenesen a szemébe futott. Nem is nézett Gyurka többé azzal a szemmel senkire. Kifolyt örökre.

A remegő fiúk közül többen hazaszaladtak és elvitték a szomorú eset hírért. A jó baziniak kocsival siettek a szerencsétlen fiúért és bevitték az orvoshoz, de a hibát már az se tehette jóvá. Csak legföljebb a fájdalmat csillapíthatta.

Bűnbánó szívvel ballagott a kocsin Pali, a háborúsdin Heiszterje. Kérlelte Gyurkát, hogy ne haragudjon, de az csak jajgatott, nyöszörgött tovább.

A nagybajszú ór a kapunál, aki csak az imént bocsátotta ki őket, barackot nyomott a Heiszter fejére.

– Fikomadta gyereke, hát igazi csatát vívtál! Ej, ej, ebből baj lesz, ecsém!

Az is lett, az is volt már.

II.

Az eset híre villámgyorsan terjedt el Bazin városában és csakhamar eljutott magának a főbírónak a fülébe is, aki szigorú ember volt ugyan, de igazságos. Hosszú, fehér szakállát megsimogatva így szólott a nagytekintetű tanácshoz, amelyben tizenkét komoly, ősz férfi ült.

– Az eset példátlan városunk történetében. Magam is öreg ember vagyok, kenyerem javát megettem már, de hasonló esetre gyermekek között nem emlék-

szik elmém. Meg kell vizsgálnunk az ügyet és szigorú igazságos ítéletet kell mondanunk.

A tizenkét esküdt tanácsos egyszerre bólintott a fejével.

– Úgy van, főbíró úr, – mondták egyhangúan, – ítéletet kell hoznunk.

Pár nap múlva egy városi őr kíséretében Gergő Pali a városházára tartott. Egész csapat fiú követte őket az utcán. Csak a városháza nagy kapujánál váltak el tőle, ahol belül nem volt szabad már menniök.

– Szegény Pali, – szólottak egymás közt, – aligha nem a kóterba csukják!...

Az volt, tudvalevő, a városi börtön.

Nagy terembe vezették, ahol már együtt ült a városi tanács a főbíróval egyetemben. Illedelmesen meghajolt előttük és hangosan köszönt. Szelíd, kék szeme volt a főbírónak, aki hozzá szólt, de a hangja szigorú volt.

– Hogy hívnak, fiam?

– Gergő Pálnak, – felelt bátran és hangosan a fiú.

– Hány esztendő vagy?

– Tizenhárom elmúltam Szent György napján.

– Ismered-e vétkeidet?

– Ismerem. Háborúsdit játszottunk és véletlenül kiütöttem a pajtásom szemét. Nagyon megbántam a vétkeimet már, szeretném jóvátenni, de nem tudom, hogyan.

A tanács tagjai egymásra tekintettek. Nini, hisz ez nem is olyan rossz fiú.

– Hogy esett a dolog mégis? – kérdezte tovább a főbíró.

– Sorsot vetettünk a libertással. Úgy jött, hogy a czajlai fiúk lettek a kurucok, mi pedig a labancok. A czajlaiak vezére: Kopogi Gyurka Rákóczi lett, én pedig...

– Csak folytasd őszintén, – szólt közbe a főbíró.

– Én pedig Heiszter lettem, – folytatta Pali fülig elpirulva.

– Talán nem örültél neki, fiam?

– Nem én, kérem. De valamelyikünknek kellett labancnak lennie, mert kuruc kuruc ellen csak nem harcolhat.

– Úgy van, – szólt egy ősz ember a tanácsból.

– Aztán elkezdődött a csata. Én Gyurkával találtam magamat szemben. Soká viaskodtunk, őt sarkalta a dicsőség, engem a szégyen. Aközben egyszerre csak eltörött a fakardja, épp, mikor az én vágásomat fogta föl. Sajnálom, hogy olyan erővel sújtottam rá. Mert kardom épp akkor szaladt szegény pajtásom szemébe, és ki is szúrta.

A tanácsbeli öregek mormogva csóválták a fejüket.

– Ej, ej, ez a sok csata! Mivé lesz a magyar! Már a gyerekek is!

Ilyesforma mondatok hallatszottak a szobában.

– Miért is kell nektek ilyen veszedelmes játékot játszani! – mondotta a főbíró sajnálkozó hangon.

– Készülünk a csatára, elmegyünk Rákóczi táborába, ha felnövünk. Kiontjuk a vérünket a szabadságért. Harcolunk édesapánk mellett.

Az öregemberek könnybe lábadt szemmel tekintettek egymásra. – Nincs még okunk aggódni a haza sorsán, – szólottak egymás között csendesen.

Ezzel be is fejeződött a fiú kihallgatása.

Nemsokára meghozták az ítéletet. Gergő Palit cselekedetéért két napra elzárták.

Mire Gergő Pali a bírák színe előtt az utcára került, már tele volt a városháza környéke kíváncsi asszonyokkal és gyermekekkel. A férfiak – Rákóczi táborában voltak mindnyájan. Csak éppen az öregek, és betegesek maradtak otthon.

Egy szomorú, síró asszony ölelte magához Gergő Palit: az édesanyja.

– Óh, fiam, fiam, mit tettél! Hogy engedjelek a börtönbe!

– Csak engedjen, édesanyám, rászolgáltam a hibámmal, majd most leszolgálom.

Sírva kísérte a fiút egészen az ajtóig. Megcsókolta, megölelte sokszor; és sokáig ott ült még a börtön ajtaja mellett.

III.

Azalatt futótűzként terjedt el a hír a városban, közeledik a város falai alá Heiszter, a labanc generális, a rettenetes szörnyeteg, aki kardélre hányja az asszonyokat és gyermekeket, meggyújtja a házakat, elpusztítja a városokat. Iszonyú! És nem volt, aki védje a szegény várost. A férfiak, mint már mondtam, Rákóczi táborában voltak mind.

A tornyokban megkondultak a harangok, a szegény védtelen baziniak a templomba mentek imádkozni. Csupa öregember, csupa asszony, csupa gyerek. Istenben bizakodva csöndes fennhangon imádkoztak:

*Építsd fel, Úristen, megromlott oszlopát:
Szegény magyaroknak megromlott bástyáját!
Isteni erőddel add meg szabadságát, –
Emeld föl még egyszer tündöklő zászlaját!*

Míg a jámbor imádság hangjai szálltak föl a Magasságbélihez, odakünt óriási dübörgéssel közeledtek a Heiszter labancai. A nagy vaskapukat egyszerűen beverték, az öröket lelőtték s bevonultak a csöndes városka falai közé. A házakat üresen találták, embernek se híre, se hamva. Nem okoskodtak sokat, csakhamar beszállásolták magukat. Az idő is hirtelen lehűlt, észrevétlenül beköszöntött a tél; jól esett a meleg szoba. Hogy éhüket-szomjukat csillapítsák: föltörték az éléskamrákat, a pincéket, pusztították az ennivalót, csapra verték a boroshordókat. Éhfarkasok nem tehetnek nagyobb pusztítást rövid idő alatt, mint amelyet ezek vittek véghez akkor Bazin városában.

Tele gyomorral, mámoros fővel keresni kezdték a népet. Csakhamar rájuk találtak a templomban. Trombitával, dobszóval közéjük mentek s felszólították őket, hogy kiki vonuljon haza, különben baj lesz. Ez a fővezérnek, Heiszternek a parancsolatja.

A jó baziniak foháskodások, félelmek közt jöttek ki a templomból. Épp az első hó hullott a földre. Nagy, kövér pelyhek kergetőztek vidáman a levegőben. Ők szomorúan ballagtak kifosztott otthonukba, Hullt, hullt a fehér hó s aközben eljött a fekete este. A város piacán nagy lángok égtek, ismeretlen nyelvű, csúfolódó nóták hangzottak el a kurucokról. A labancok vidámak voltak, ökröket sütöttek és gurították a tűz mellé a boros hordókat. Rémes, vad arcokat világított meg a rőzse lángja.

Keserves, nehéz éjszakája volt a szegény baziniaknak. Sírva nézték, hogy pusztítják vagyonukat, hogyan eleségüket, amit a télidőre nehezen begyűjtöttek. De szólni, sírni nem volt szabad, mert azzal kurtán bánt el az ellenség.

A következő napon egy óriás termetű labanc ott járt-kelt a városi börtön körül. Látta, hogy a börtön ajtajáról hatalmas, nagy lakat csüng alá, azt kérdezte az őrtől, aki ott fel-le sétált:

– No magyar, zshivány, kuruc, ki van ott bent?

Az őr villogó szemmel mérte végig a kérdezőt és nem felelt. De aközben három, négy labanc is ott termett, akik ismételték a kérdést. Az őr belátta, hogy itt szép szóval többre megy, sodrintott egyet a bajsán s keményen felelt.

– Ki van bent? Hát Heiszter!

A labancok csodálkozó pillantást vetettek rá. Az álluk is leesett ettől a felelettől. Azt mondja a hórihorgas labanc:

– Nem vagy te bolond, kuruc?

– Nem én. Olyan okos vagyok, mint egy labanc, kedves hajas szomszéd!

Hajas szomszédnak hívták akkor – tréfásan – a németet. Ezek dühre fakadtak e szavakra, s kivonták hosszú szablyájukat.

– Nono, – mondotta az őr, – hát csak nem bántotok! Ki magyarázza el akkor nektek, hogy miféle Heiszter van odabent!?

El is magyarázta neki aztán az egész esetet, úgy, ahogyan történt. A labancoknak igen tetszett a dolog, különösen, mikor azt hallották, hogy a becsukott fiú a „Rákóczi” szemét ütötte ki. Sarkon fordultak s elvitték a dolog hírét az igazi Heiszternek.

– Hadd lássam a derék gyermeket, – mondotta a nagyfejű vezér. Hozzátok elejém tüstént!...

Pár perc múlva ott is állt Gergő Pali a rettenetes ember színe előtt. Nyíltan, bátran tekintett sötét szemébe. Nagy feje volt ennek a Heiszternek s göndör, hullámos hajú parókája csak még nagyobbá tette azt. Szegény Pali, nem látott ő még életében ilyen fura, csúnya embert. És milyen különös hangon szólt, mikor azt kérdezte tőle, hogy mi a neve.

– Gergő Pali a nevem.

– Gerge Páli, szep, szep nef! – mondotta Heiszter és megsimogatta a fiú fejét.

– Te voltál a csatában Heiszter?

– Igen – mondotta Pali szégyenkezve.

– Dicső nef, szép nef, viselhetsz erekre. Hívjanak téged Heiszter! Tudsz? Parancsolok ezt!

Gergő Palival kezdett forogni az egész szoba. Mit, ő viselje egész életében a Heiszter nevet! Remegett a teste, a szeme könnybe borult s csak forgott, forgott vele az a szoba, tótágast álltak a bútorok, fején járt s bukfencet hányt előtte a csúnya generális.

Csak nagynehezen birkózott meg magával, hogy el ne ájuljon. Kérésre akarta fogni a dolgot.

– Ne tessék rám haragudni, nem tehetek róla, hogy... – Elakadt a szava. Azt akarta mondani, hogy nem tehet róla, hogy Heiszter lett.

De a szörnyű generális ezt nem értette, azt hitte, hogy a fiú megindult örömeiben. Zsebébe nyúlt s tíz aranyat vett elő és átadta Gergő Palinak.

– Nekednek adok eztet, enyém fiúcska!

És belenyomta a szegény Pali reszkető kezébe. Mikor a nyárfa ezüstös levelét az első őszi szél megfújja, nem reszketet jobban, mint a szegény fiú reszketett akkor. De még ezzel nem merült ki a fájdalmak üröm-pohara. Most jött csak az igazi Heiszter, a Rákóczi legnagyobb ellensége, labancruhát hozatott Palinak, abba búj-tatta és azt mondta, hogy magával viszi a derék fiút.

Gergő Pali zokogva sóhajtott föl magában.

– Óh, csuktak volna le egy esztendőre!

Az elégedett generális, aki nem tudott magyarul csak néhány szót, azt is iszonyatosan eltorzítva, azt kérdezte Palitól, hogy mit szólt az imént magában.

Palkó pedig összetett kézzel könyörögve fordult hozzá.

– Nagyságos generális úr, köszönöm irántam való jóságát, de én nem mehetek el ebből a kis városból. Én vagyok szegény öreg édesanyámnak egyetlen vigasza, öröme. Ha én is itt hagynám: megrepedne a szíve szegénynek. Ki vigasztalna szomorú napjaiban, ki segítené nehéz munkájában, ha nem én?! Ki gyógyítja majd, ha nehéz betegségbe jut?! Generális úr találhat még sok ilyen fiút, mint én, de az édesanyámnak kívülem több fia nincsen! Azért nagyon kérem, ne vigyen el engem, ide vágynék én vissza mindenünnen, mindig!

Annak a szabadságtipró, vén generálisnak is meglágyult a szíve erre a beszédre. Teljesítette a fiú kérését s megmondta labancainak, hogy a fiú anyját és háza táját kíméljék meg.

Úgy is történt.

IV.

Már valahol Nagyszombat tájékán járt a labanc. Dörögtek az ágyúk, csattogtak a kardok. Kurucok és labancok vívták az ádáz csatát.

Azon az úton, mely Bazinból Czajlára vezet, a hideg téli időben, a térdig érő hóban törtetett előre Gergő Pali. Ment, ment: nem bántotta sem a hideg, sem a hó.

A Kopogi Gyurkáék kapuján nyitott be. Gyurkát bent találta a meleg szobában, a fél szeme fekete posztóval volt bekötve.

Pali megilletődve nyújtotta neki a kezét.

– Bocsásd meg, Gyurka, ne haragudj rám! Eljöttem hozzád, hogy megkérleljek.

– Megbocsátottam már, Pali, hiszen nem akartad. A baj akaratlanul is esik.

– Fáj-e még, Gyurka?

– Már csak egy keveset.

– Szegény pajtásom – mondotta Pali résztvevőn. És a zsebébe nyúlt. Öt ragyogó aranyat tett le az asztalra. Csengett a fényes érc a szegényes faasztalon, kíváncsian köréje sereglettek a szegény Kopogiék.

– Neked hoztam, Gyurka, fogadd el!

– Hol vetted? – kérdezte a meglepett fiú.

– Heiszter generálistól kaptam.

Gyurka végigmérte tekintetével a fényes aranyakat s egyszerre úgy látta, hogy elsötétülnek, rákiáltanak és gúnyolják.

– Pali – szólt halkán – akkor nekem nem kell ez a pénz!

– Majd elmondom, pajtás, hogy miért kaptam, miért tartottam meg és miért hoztam neked.

Leültek az asztal köré s hallgatták a Pali érdekes elbeszélését, aki a végén ezt toldotta hozzá:

– Kidobtam volna ám én is ezt a rút pénzt, de az jutott eszembe, hogy mégsem teszem. Mivel szegény fiú vagyok s te is az vagy, azt határoztam, hogy veszek a felén lovat, kardot és tavasszal elmegyek Rákóczi seregébe, hogy küzdjek én is a magyar szabadságért. A másik felét pedig, azt gondoltam, elhozom neked, hogy tégy vele te is hasonlóan! Jó lesz-e így, Gyurka?

– Jó lesz – mondotta, miközben ragyogásba gyúlt ki a fél szeme – de vajon mehetek-e én így?

– Hát a vitéz Vak Bottyán nem félszemű-e?

– Az ám, Pali – kiáltotta örömmel a szegény fiú és a nyakába borult nagy boldogságában.

– Elmegyünk! – suttogták a hős fiúk.

El is mentek, ragyogó vitézei lettek a magyar szabadságharcnak.

(1902)